

5. Мухаметзянова Г. В. Образование в условиях социальной рыночной экономики / Г. В. Мухаметзянова, В. Н. Смирнов, О. Р. Ключева. – Казань: ИСПО РАО. – 2000. – 54 с.

6. Інформаційні матеріали до підсумкової колегії: Про підсумки розвитку загальної середньої та дошкільної освіти у 2009/2010 навчальному році та завдання на 2010/2011 навчальний рік / За заг. ред. Д. В. Табачника. – 2010. – С. 18.

7. Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти: Офіц. вид. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – 404 с.

8. Освіта України – 2007: Інформаційно-аналітичні матеріали діяльності Міністерства освіти і науки України

у 2007 році / Уклад. К. М. Левківський, В. П. Погребняк, А. К. Солоденко, О. В. Дашковська. – К.: Знання, 2008. – 287 с.

9. 20 років Чорнобильської катастрофи: підсумки та перспективи: Зб. матеріалів до парламентських слухань у Верховній Раді України, 26 квітня 2006 р. / М. М. Борисюк (упоряд.). – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 640 с.

10. Ніколаєнко С. М. Освіта і наука: зміни в законодавстві необхідні / С. М. Ніколаєнко // Голос України. – 2003. – 3 верес.

11. Парламентські слухання «Запровадження 12-річної загальної середньої освіти в Україні: проблеми та шляхи їх подолання» / За заг. ред. Є. В. Краснякова. – К.: Парламентське вид-во, 2010. – 168 с.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року як джерело права у правовій системі України

Олена ЛИСЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри порівняльного та європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Минуло більш як 13 років з моменту ратифікації Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Ця подія, з одного боку, удосконалила систему захисту прав людини, з другого, створила низку проблем, пов'язаних з реалізацією її положень, які не розв'язано й понині. Одна з них стосується юридичної сили рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), в яких положення конвенції знаходять свій прояв. Саме завдяки тлумаченням ЄСПЛ положення конвенції набувають реального змісту, можуть застосовуватися практично в кожній ситуації, де є порушення прав людини, незважаючи на різноманіття життєвих обставин, які в тексті конвенції передбачити й закласти було неможливо.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як міжнародний договір, що відповідно до ст. 9 Конституції України є складовою частиною національного законодавства України, безперечно належить до джерел права. Але місце її в системі джерел права України належним чином не визначене. Сформульоване українським законодавцем в ч. 2. ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України» і відтворене в близькій до нього редакції у процесуальних кодексах (ЦПК ст. 8, ГПК ст. 4, КАС ст. 9) положен-

ня: «якщо міжнародним договором України, укладення якого відбулось у формі закону, встановлені інші правила, ніж ті, які передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору», остаточно проблему не розв'язує. Закріплення таких положень у звичайному законі за логікою надає їм сили звичайного закону, так само як і міжнародним договором, ратифікація яких відбувається у формі закону про ратифікацію. Гіпотетично можна припустити, що суддя, вирішуючи, яким положенням у разі колізій

надати пріоритет: міжнародного договору чи національного закону, керуючись буквою закону та концепцією ієрархії нормативно-правових актів, може прийняти рішення на користь останнього. І, слід зазначити, небезпідставно. Можна, звичайно, керуватися ст.ст. 26, 27 Віденської конвенції «Про право міжнародних договорів» 1969 року, шукати інші аргументи, але це також питання не вирішує. Його вирішення можливе шляхом включення відповідних положень до Конституції України, як це робиться в багатьох європейських державах (ст. 55 К. Франції, ст. 91 К. Польщі, п. 4 ст. 14 К. Росії та ін.), хоча й, можливо, з певними застереженнями, як це зроблено в ст. 20 Конституції Румунії: «Якщо є невідповідність між пактами і договорами про основні права людини, учасником яких є Румунія, та національними законами, міжнародні норми мають пріоритет, **якщо тільки Конституція та національні закони не містять сприятливіших положень**».

Ще більше питань виникає із з'ясуванням місця рішень ЄСПЛ в системі права України. Їх відносини з джерелами права України і в Конституції, і в законодавстві України також загалом не визначені. Рішення ЄСПЛ можна розділити на дві групи: ті, що виносяться у справах, в яких стороною є Україна, та інші рішення, що не мають безпосереднього відношення до України, але містять тлумачення положень конвенції. Щодо першої групи рішень, то відповідно до ст. 46 Конвенції «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду в будь-якій справі, в якій вони є сторонами». Посилання на цю статтю містить також ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006. Цей закон разом із Законом «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 створює нормативну базу в механізмі реалізації рішень ЄСПЛ. Але нормативної бази недостатньо, потрібна її практична реалізація, ситуація з якою в Україні є досить складною.

Щодо другої групи рішень ЄСПЛ, в яких містяться правові позиції, які посідає суд у процесі діяльності, пов'язаної з застосуванням і тлумаченням положень конвенції, то питання їх відносин з джерелами права України є набагато складнішим. Згідно з Законом «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першим протоколом та протоколами № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 «Україна повністю визнає на своїй території дію ... статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в **усіх питаннях**, що стосуються **тлумачення і застосування** Конвенції». Ця позиція простежується і в ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», якою рішення ЄСПЛ прямо віднесені до джерел права: «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права», і в постанові пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»: «... суди також повинні застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та рішення Європейського суду з прав людини як джерело права, а також враховувати роз'яснення постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції Ук-

раїни при здійсненні правосуддя». Якщо конвенцію і рішення суду розглядати як взаємопов'язані акти, то виникає запитання, чи поширюються положення законодавства щодо пріоритетності положень міжнародних договорів також на рішення суду? Якщо так, то як бути, якщо норми національного законодавства містять сприятливіші для людини положення? Хто має право вирішувати це питання – суддя, який застосовує закон, чи потрібно звертатися до КСУ? Ці питання законодавчо, й конституційно зокрема, залишаються поки що невирішеними. А поширювати дію ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України» на всі без винятку випадки не можна.

Ілюстрацією виникнення розбіжностей в розкритті змісту прав людини ЄСПЛ та національними судами є рішення КСУ від 10.10.2001. (справа про заощадження громадян) та ухвала ЄСПЛ про неприйнятність заяв «Гайдук та інші проти України» за заявою № 45525/99.

Законом «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України» від 21.11.1996 встановлено зобов'язання держави забезпечити збереження та відновлення реальної вартості заощаджень громадян, поміщених в період до 2 січня 1992 року в установи Ощадного банку, шляхом їх компенсаційної індексації. Положення цього закону розглядалися КСУ щодо їх відповідності КУ та давалося офіційне тлумачення положень статей 22, 41, 64 Конституції України (справа про заощадження громадян) від 10.10.2001. В результаті КСУ вирішив: «положення статей 22, 41, 64 Конституції України слід розуміти так, що їх дія поширюється також на відносини власності, об'єктом яких є вклади, відновлені та проіндексовані згідно з Законом України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України» в установах Ощадного банку України».

У справі «Гайдук та інші проти України», зокрема, йдеться про таке: «скарга заявників стосується двох типів коштів, на які вони претендують: з одного боку, власне заощаджень, тобто коштів, які були фактично покладені заявниками в Банк, незалежно від їхньої теперішньої реальної вартості, і, з другого боку, бюджетних коштів, що їх виплачує держава в порядку індексування згаданих вкладів відповідно до закону № 537/96... Що стосується початкових вкладів заявників, Суд вважає, що вони беззаперечно становлять «майно», яке належить їм згідно зі статтею 1 Протоколу № 1... Що стосується коштів, які відповідають проіндексованій вартості вкладів, Суд зазначає, що ці кошти належать до коштів Державного казначейства, що їх держава виділяє на певних умовах... З цього приводу Суд нагадує, що право на індексування заощаджень не гарантується як таке статтею 1 Протоколу № 1 (див. рішення у справі «Рудзинська проти Польщі», а також у справі «Трайковський проти Югославської Республіки Македонія»).

Ще однією невизначеною проблемою є порядок офіційного опублікування рішень суду. Ратифікувавши конвенцію, держава покладає на себе обов'язок створення всіх необхідних умов щодо її виконання. Однією з таких умов є переклад, опублікування та забезпечення усіх зацікавлених суб'єктів повними текстами рішень ЄСПЛ, про що, зокрема, йдеться у ст. 6 Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: «держава забезпечує переклад та опублікування повних текстів Рішень українською мовою спеціалізованим у питаннях практики Суду юридичним виданням, що має поширення у професійному середовищі правників... Забезпечення

суддів опублікованим перекладом повних текстів Рішень покладається на державний орган, відповідальний за організаційно-матеріальне забезпечення судів»^{*}.

Таким чином, можна зробити висновок, що положення цього закону, головним чином, стосуються рішень суду у справах, стороною в яких є Україна (крім випадків, де йдеться про практику ЄСПЛ) з усіма наслідками, що звідси випливають, зокрема і щодо опублікування. Це не може не позначатися на ефективності застосування практики суду, яка законом визнається джерелом права. Оскільки офіційного перекладу всіх рішень суду немає (а в них може розкриватися цінний для судочинства зміст прав людини), не можна казати про створення належного механізму реалізації конвенції та застосування як джерела права.

Немає єдності поглядів щодо місця рішень ЄСПЛ і в українських авторів досліджень діяльності ЄСПЛ. Вони дотримуються різних точок зору з приводу можливостей використання рішень ЄСПЛ у правових системах держав: від визнання за ними статусу прецедентів винятково для самого суду [2, с. 114] до визнання практики суду джерелом права, що має прецедентний характер і для самого суду, і для держав-учасниць конвенції (в тому числі України) [5]. Така невизначеність щодо цього питання може призводити до істотних розбіжностей у практиці застосування рішень ЄСПЛ.

Погоджуючись з В. Тумановим, що «норми Конвенції діють так, як вони витлумачені Судом» [4, с. 89], не можна конвенцію і практику суду розглядати окремо. На сьогодні, зважаючи на цінну з наукової та практичної точки зору роботу суду, норми конвенції знайшли свій вияв у рішеннях ЄСПЛ і застосовуватись один без одного не можуть. Застосування норм конвенції без посилання на рішення суду може призвести до неадекватного сприйняття змісту прав людини, закріплених в конвенції, що в свою чергу може негативно відобразитись на захисті прав людини судами.

Деякі автори (посилання) називають рішення ЄСПЛ судовими прецедентами. Але вони (як і постанови пленуму ВСУ, рішення КСУ) мають ряд особливостей порівняно з традиційними судовими прецедентами, які використовуються як джерела права в англо-саксонській правовій сім'ї. Тому, на мій погляд, коректніше казати про практику суду як джерело права. Для самого суду його рішення, без сумніву, мають прецедентний характер, а що стосується національного судочинства, то для суддів це не стало нормою звертатися до норм конвенції і практики суду нарівні з національним законодавством. Як свідчить практика їх використання, вони не набули обов'язкового характеру для національного судочинства, а саме обов'язковість попередньо прийнятих рішень (вищестоящими судами) є ознакою судового прецеденту (в країнах англо-саксонської правової сім'ї, де судові прецеденти є основними джерелами права, на них посилаються в резолютивній частині рішення суду, а в нас – в мотивувальній). Посилання на ці акти, особливо суддів загальної юрисдикції, досі залишаються поодинокими

випадками і мають додатковий характер. Тому практика ЄСПЛ виступає субсидіарним джерелом права, хоча багато практиків і науковців наголошують на обов'язках суддів використовувати ці акти (С. Головатий на міжнародній конференції «Вплив практики ЄСПЛ на національне конституційне судочинство»). Професійний обов'язок національних суддів полягає не стільки у використанні конвенції та практики суду, скільки у повному захисті прав людини. Цей обов'язок вони мають виконувати сумлінно, вживаючи всіх необхідних заходів, і якщо одним з них є звернення до практики суду, суддя зобов'язаний її застосувати у своєму рішенні. Якщо національне законодавство є ефективнішим в цьому сенсі, то треба керуватись його нормами. «Субсидіарний характер системи Конвенції» підкреслює і голова ЄСПЛ Л. Вільдхабер. Такий характер ілюструє дія доктрини меж розсуду [1, с. 67].

В європейських країнах суди також обережно ставляться до обов'язковості рішень ЄСПЛ. Конституційний суд Німеччини у жовтні 2004 року прийняв рішення, згідно з яким рішення ЄСПЛ не є обов'язковими для виконання німецькими судами, хоча не повинні залишатися поза увагою. Він також підкреслив, що німецька юстиція повинна лише враховувати рішення ЄСПЛ належним чином та обережно пристосовувати їх до національного законодавства.

В українському судочинстві судді стосовно справ, пов'язаних із правами людини, посилаються на рішення ЄСПЛ для посилення своєї аргументації в мотивувальній частині рішення. Найбільший досвід у цій сфері має Конституційний Суд України (далі – КСУ), що зумовлено призначенням цього органу. Згідно з українським законодавством, тлумачення ЄСПЛ не є обов'язковими для КСУ. Але для уникнення можливих протиріч між рішеннями КСУ та ЄСПЛ, КСУ під час прийняття рішень, що стосуються прав людини, має попередньо ознайомитися із рішеннями ЄСПЛ. Логічною була б позиція прийняття рішення КСУ, відмінного від рішення ЄСПЛ, лише в разі покращення становища людини.

Є країни, в яких конституційні суди наділені повноваженнями перевірки не тільки конституційності, а й конвенційності нормативних актів. В такому разі, здійснюючи конвенційний контроль, вони зобов'язані враховувати позицію ЄСПЛ. В Албанії (ст. 131 К.), Республіці Білорусь (ст. 116 К.), Болгарії (ст. 149 К.), Польщі (ст. 188 К.), Словенії (ст. 160 К.), Чехії (ст. 87 К.) критерієм оцінки конституційним судом законів і підзаконних актів, а в Угорщині – тільки законів є їх відповідність чинним міжнародним договорам, а в Боснії і Герцеговині (п. 3 ст. VI К.) – саме Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод.

Загалом в національному законодавстві, головним чином у конституціях держав, закріплюються права людини, що містяться в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, причому у редакції аналогічній, чи досить близькій до конвенції. Тому їх доцільно застосовувати в інтерпретації ЄСПЛ. Оскільки ЄСПЛ у сфері захисту прав людини здобув вагомий авторитет, зміст тих чи тих прав людини, розкритий су-

^{*} Ст. 18 регулює порядок посилання на Конвенцію та практику суду: у разі посилання на текст конвенції суди використовують офіційний її переклад українською мовою, посилання на рішення та ухвали суду та на ухвали комісії суди використовують переклади текстів рішень суду та ухвал комісії, надруковані у виданні, передбаченому в статті 6 цього закону. У разі відсутності перекладу рішення та ухвали суду чи ухвали комісії суд користується оригінальним текстом. У разі виявлення мовної розбіжності між перекладом та оригінальним текстом суд користується оригінальним текстом. У разі виявлення мовної розбіжності між оригінальними текстами та/або в разі потреби мовного тлумачення оригінального тексту використовується відповідна практика суду.

дом, має бути інструментом національного судового тлумачення норм права. Права, закріплені в конвенції, «в першу чергу забезпечуються національними органами влади», про що свого часу зазначав голова ЄСПЛ Л. Вільдхабер, тому «основний тягар у цьому відношенні лягає на верховні і конституційні суди, які Європейський суд розглядає як партнерів в рамках системи захисту, створеної відповідно конвенції» [1, с. 67]. Розглянемо практику використання конвенції та рішень ЄСПЛ національними судами на конкретних прикладах.

КСУ. Відповідно до Конституції України і Закону «Про Конституційний Суд України» КСУ при ухваленні рішення у справі керується Конституцією України. Але в мотивувальній частині рішення він досить часто звертається до норм та принципів міжнародного права, і, головним чином, до положень конвенції, використовуючи їх як еталон і надаючи додатковий авторитет своїм рішенням.

Вперше КСУ послався на конвенцію у своєму рішенні від 25.12.1997 (справа за зверненням мешканців міста Жовті Води) з приводу офіційного тлумачення ст. 55, 64, 124 КУ. Суд вирішив, що «ч. 1 ст. 55 КУ треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені, або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші утиснення прав і свобод. Відмова суду у прийнятті позовних заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі статтею 64 КУ не може бути обмежене». Мотивуючи це рішення, КСУ зазначає, що «ч. 1 ст. 55 КУ відповідає зобов'язанням України, які виникли, зокрема, у зв'язку з ратифікацією Україною Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 1950 рік), що згідно зі статтею 9 Конституції України є частиною національного законодавства України».

Посилання на міжнародні акти в рішеннях КСУ мають різний характер: від згадки про наявність певних міжнародних стандартів у вирішенні подібних питань (у рішенні у справі про незалежність суддів від 01.12.2004 КСУ посилається на Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод, на «Основні принципи незалежності судових органів», ухвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, на Європейську хартію «Про статус суддів» від 10.07.1998 та ін.; у рішенні у справі № 1-34/2008 від 16.10.2008 КСУ «виходить з того, що відповідно до Конституції України та загальнозвизнаних принципів і норм міжнародного права визнання, дотримання і захист права власності є обов'язком держави») до посилань на конкретні статті акта (у рішенні у справі про фінансування суддів від 24.07.1999 КСУ посилається на ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод). У рішенні у справі про заощадження громадян від 10.10.2001 КСУ для посилення аргументації прийнятого ним рішення наводить цитату з рішення ЄСПЛ у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» від 21.02.1986. У справі № 1-1/2010 від 11.03.2010 щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 КУ, КСУ посилається на рішення ЄСПЛ, зокрема на ознаки принципу верховенства права, сформульовані ЄСПЛ в

рішеннях у справах «Пономарьов проти України» (974_434), «Сокурєнко і Стригун проти України» (974_115), а також на ст. 6, 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; на ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

Таким чином, звернення КСУ в мотивувальній частині рішення до міжнародних актів, Європейської конвенції про захист прав людини, рішень ЄСПЛ стало звичною практикою КСУ. Близько 60 відсотків прийнятих ним рішень, які стосуються прав людини, містять подібні посилання, що є позитивною тенденцією, яку потрібно брати за приклад судам загальної юрисдикції.

Позитивно в цьому сенсі можна відзначити і роботу ВСУ. Пленум Верховного Суду України в постанові від 25 квітня 2003 р. № 4 «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» звертає увагу суддів на те, що «...при обґрунтуванні рішення про продовження строків тримання під вартою слід враховувати вимоги статей 148, 150 КПК, статей 5, 6 Конвенції та положень, встановлених у рішеннях Європейського суду з прав людини щодо необхідності дотримання розумних строків тримання особи під вартою». В постанові пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства», посилаючись на практику ЄСПЛ, та п. 1 ст. 8 Конвенції наголошує, що «житло ... охоплює не лише житло фізичних осіб. Воно може поширюватися на офісні приміщення, які належать фізичним особам, а також офіси юридичних осіб, їх філій та інші приміщення».

Отже, визнання конвенції та практики ЄСПЛ джерелами права для громадян України полягає не тільки в можливості захисту своїх прав в ЄСПЛ, а й у тому, що коло випадків прийняття рішень на користь захисту прав людини національними судами значно розширюється саме завдяки безпосередньому застосуванню цих актів. Так, спираючись на норми конвенції в тлумаченнях ЄСПЛ, національними судами були захищені такі права людини, як право на справедливий судовий розгляд, на свободу та особисту недоторканність, право на життя, право приватного і сімейного життя, на свободу думки і слова, право на власність та ін.

Але створена система захисту досі потребує вдосконалення, і нормативного, і матеріально-технічного, зокрема, забезпечення судових установ необхідними матеріалами, в першу чергу офіційними перекладами всіх рішень ЄСПЛ; бракує професійної підготовки самих суддів у питаннях, як саме слід застосовувати рішення ЄСПЛ. Це вимагає знання не тільки національного законодавства, а й підвищення своєї кваліфікації щодо ознайомлення із постійно поповнюваною практикою ЄСПЛ. Хоча відповідні заходи (лекції, семінари, один із останніх, зокрема, було проведено 10 листопада 2010 року в Апеляційному суді м. Києва «Практика та методологічні аспекти застосування судами України практики Європейського суду з прав людини») у цьому напрямі проводяться порівняно давно, проте їх, очевидно, недостатньо. Слід також шукати інші форми залучення суддів до вивчення практики ЄСПЛ. Використання створеної в Україні системи захисту прав людини не в останню чергу залежить і від бажання самих суддів захищати права людини повною мірою, використовуючи весь арсенал за-

собів, наданих законодавством, від їх сумлінності і юридичної грамотності. Необхідно змінити саму правову свідомість суддів, яка налаштована на нормативне сприйняття права, я вже не торкаюсь питань їх порядності, незалежності, непідкупності. На жаль, і ті можливості захисту прав людини, які відкрились у зв'язку з ратифікацією конвенції, не використовуються повною мірою.

Джерела

1. *Вильдхабер Л.* Место Европейского суда по правам человека в европейском конституционном ланд-

шафте // Конституционное правосудие. – 2002. – № 2 (16).

2. *Луць Л. А.* Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України. – К., 2003.

3. *Третьяков Д.* Застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні // Віче. – 2007. – № 9–10. – С. 41–44.

4. *Туманов В. А.* Европейский Суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. – М., 2001.

5. *Шевчук С.* Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К.: Реферат, 2002.

30

Місце і роль юридичної риторики в реалізації демократичного принципу змагальності сторін у судовому процесі

Ольга ОЛІЙНИК,
ректор Міжгалузевого інституту управління,
професор

Конституція України (ст. 3) головним обов'язком держави визначила «забезпечення прав і свобод людини» [1]. Однією із засад нею було закріплено змагальність, яка покликана регулювати діяльність суду та органів досудового слідства. Концепція розвитку правосуддя в Україні на 2005–2015 роки також проголосила такі пріоритети: судова процедура повинна бути заснована на засадах законності, рівності учасників процесу перед законом і судом, диспозитивності та змагальності.

Саме такі принципи і їхня реалізація цілком відповідають Конституції України, європейським стандартам процесуальної діяльності, закріпленим у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.) [2]. Згадані акти національного та європейського права, а також міжнародні та європейські правові стандарти захисту прав людини вимагають відповідного реформування правових інститутів кримінального процесу, цивільного та адміністративного процесу, господарського процесу, основних засад здійснення судочинства в Україні. Особливо важливою є оптимізація реалізації на практиці принципу змагальності сторін як на досудових, так і судових стадіях.

Отже, змагальність сторін як необхідна умова цивілізації судового процесу є однією з основних конституційних засад судочинства. Так, М. Маркуш у наукових працях відзначає, що саме запровадження Основним Законом України принципу змагальності потягло за собою кардинальні зміни, наприклад, у формі кримінального судочинства України, і принципово новий підхід до регулювання кримінально-процесуальних відносин між державними органами, що здійснюють кримінальне переслідування, та особою, яка притягається до кримінальної відповідальності, потерпілим та іншими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності [6]. А це означає, що в умовах зма-